

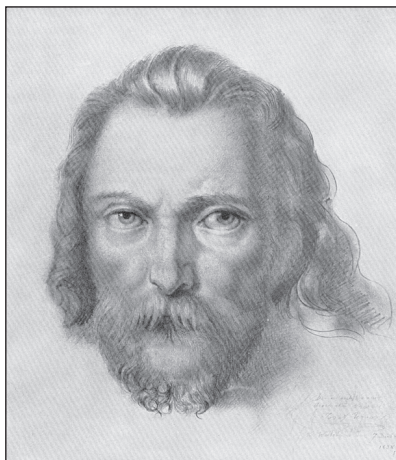
200 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА КАРЕЛ ХИНЕК МАХА (1810–1836)

Да живееш кратко, но така, че да останеш безсмъртен.

А с какво право ние – преходните, да говорим за безсмъртните? И от кой момент името, лицето, предметите, до които си се докосвал, капризите на характера, дори болката, която си причинявал на другите и на себе си, се превръщат в нещо различно от това, което са били?

Името. Роден е Карел Игнац Маха, но с първите си поетически изяви още като студент във Философския факултет на Карловия университет започва да се подписва с името Хинек – *Карел Хинек Маха*. А промяната на името е всъщност знак за раждането на Поета – за началото на един път, различен от този на неговото семейство на дребни търговци, път, различен от този на показно родолюбивите или смирените, на разумните и прилежно подреждащи своята биография възрожденци. Изборът на това име не е случаен, но едва след края на всеки жизнен път става възможно да се осмисли всяка привидна случайност. Не е случаен, защото Маха е изцяло обсебен от представата за болезненото разпадане на всичко, до което се докосва безмерната любов на човека. *Гине* всичко красиво, *гине* любовта, *гине* вярата в Бога, *гине* смисълът на живота. А това съзнание за гибелната обреченост на света, изживявана като проникновена и неумолима истина, зазвучава за първи път в чешката литература.

Лицето. Никой днес не знае как е изглеждал Маха. Очевидно той самият не е очаквал да бъде признат за велик поет и не е оставил нито една фотография. А поради бедността, в която е живял, едва ли е помислил да си прави портрет. Има само една авто-

Художник: Йозеф Уман

Художник: Макс Швабински

биографична скица, която обаче много напомня образа на Пушкин в карикатурен стил. Маха е рисувал, но предимно крепости и замъци, които е съзърцавал по време на своите скитания и които непрекъснато присъстват и в поезията, и в прозата, и в драмите му. А днес е сред чешките писатели с най-много портрети, рисувани по разкази на негови съвременници или според творческото въображение на художниците.

Предметите. От тях нищо не е останало. Родният му пражки дом на Карловия площад отдавна не съществува. Дори китарата, която днес виси на стената в музея в Литомержице – някогашния му последен дом, не е неговата китара. Когато напуска Прага и отива в този малък град, където му е обещана работа в една адвокатска кантора, той се озовава сред „ларви без лица“. Работодателят не му плаща. Една съседка му дава рогозка. И това е било всичко, което е имал. Надеждата, че ще успее да осигури поне минимални средства, за да се ожени за своята Лори, го задържа няколко месеца тук. А през това време, за да види своята любима и новородения си син Лудвик, той изминава няколко пъти пеша разстоянието от 80 км, които делят Литомержице от Прага.

Характерът. Маха е бил крайно емоционален, болезнено ревнив, избухлив, непримирим, непокорен. В нощта, когато майката на Лори умира, той иска от нея да се закълне пред мъртвото ѝ тяло във вечна любов точно когато камбаната бие полунощ. Живял е така, както е писал. Не обратно.

Авторът на великолепната поема *Май*, на десетки стихотворения и разкази, на роман, на няколко незавършени драми умира непризнат, осмян от тогавашната критика. *Загива.* От изтощение физическо и духовно. Няколко дни преди да издъхне, гаси пожар. Когато е бил на своето любимо място на хълма край града, вижда, че градът гори. И хуква. Бил е най-близо до огъня. И е пил вода от реката. Тази тъмна река, която преминава през него и го отнася. В джоба на дрехата му намират последното незавършено стихотворение. След два дни е трябвало да се ожени за Лори.

Днес Маха е най-превежданият чешки поет. Изданията на *Май* са над двеста и шейсет, а тази поема е сред малкото на брой творби в световната поезия, за които са изписани хиляди литературнокритически страници. И българската преводна рецепция на поемата е убедително свидетелство за неговата значимост на световен поет.

Началото на българската преводна рецепция на Маха поставя през 1873 г. сп. „Читалище“ (II, с.464, с. 845), където са публикувани две негови стихотворения: откъс от «Разпростря хладна нощ» («Rozprostřela chladná nos»), озаглавен «Двама злодейци», и «Веч го няма» («Zalká jinoh v černo lesa»). Първият текст е подписан от двама преводачи – Георги Бенев и Атанас Т. Илиев, които са чешки възпитаници, а вторият – само от Атанас Илиев.

Маха обаче ще бъде забравен от българския читател и едва през 1948 г. – повече от 110 години след появата на *Май* през 1836 г., Емил Георгиев и Симеон Русакиев ще предложат пълния текст на това върхово постижение на романтизма. Тук обаче липсва въвеждащото към поемата стихотворение «Чехите добър народ са». Следващия преводен вариант, но само на част от

поемата (първа песен), прави Пенчо Симов (*Чешки и словашки поети*. Антология. С., 1971, с. 9–12).

Наистина първият български превод на *Maï* закъснява много – най-вероятно поради липсата на интерес към романтизма, но е последван от още два: на Жоржета Чолакова (1993, II изд. 2000) и на Атанас Звездинов (2005, II изд. 2010). А подобен преводачески интерес може да породи само една безсмъртна поезия.

* * *

Предлаганият разказ е първата преводна рецепция на неговата проза у нас.

Разказът «Поклонение в Кърконошите» («Pout' krkonošská») е сред най-значимите творби на Маха – една мистична трансова визия за инициационния път на познанието като път към инобитие. Преводът е направен по книжното издание К. Н. Mácha. *Dílo II. Prózy, zápisníky, deníky*. Československý spisovatel, Praha, 1986, 108–116. В бележките към изданието Милош Похорски отбелязва, че едва през 1917 г. разказът е открит в ръкописен вариант в архива на неговия приятел Антонин Щробах (п. там, 358). Преди това той е бил реконструиран по записките и дневниковите бележки на Маха, което обяснява някои текстови различия между различните публикации на разказа. Следователно и литературоведските анализи, направени преди откриването на оригиналния ръкопис, са се базирали на особености, които се оказват неавтентични. Например Арне Новак¹, който се позовава на изданието от 1906 г. (Mácha, Karel Hynek. *Romány a povídky*. K vydání upravil Jaroslav Vlček. Praha: Laichter; 1906. 277 s. *Spisy Karla Hynka Máchy*, sv. 1.), коментира ти-формата, с която монахът се обръща към младежа, като изключение в сравнение с други произведения на Маха (A. Novák. *Máchova «Krkonošská pout'»*. V Praze, nákladem vlastním, 1911, 9). Всъщност в автентичния авторски текст обръщението е във Виe-форма. Разликите между двата текста са в някои случаи твърде съществени: например във варианта от 1906 г. главният герой е представен не само като „юноша“ („jinoch“) и „поклонник“ („poutník“), но и като „младеж“ („mladík“); той остава в залата с безжизнените монаси един час, а не три и т.н. Различията между двата варианта засягат и някои важни формални параметри като пунктуацията и границите на параграфите. А техния семантичен ефект с подчертано внимание коментира Ян Мукаржовски. Дългите изречения с вътрешно разклонена синтактична структура, характерни за ръкописа и променени в изданието от 1906 г., както и отказът от вътрешно раздробяване на текста на по-малки по обем абзаци разширяват мрежата от асоциативните връзки между отделните образи и създават полисемантичен ефект, който е една от най-съществените модерни иновации на Маховия поетически език.

Основната част от текста на «Поклонение в Кърконошите» представлява описаният в дневника му от 14 февруари 1833 г. сън за призрачните монаси («Sen»). // *Intimní Mácha*. Český spisovatel, Praha, 1993, 24–28). А отново от

¹ Вариантът от 1906 г. е публикуван на сайта на Пражката градска библиотека <http://www.mlp.cz/macha/>, а студията на А. Новак *Máchova „Krkonošská pout'“* от 1911 г. – на сайта на Философския факултет на Масариковия университет в Бърно <http://knihovna.phil.muni.cz/arne-novak/books/machova-krkonoska-pout-novak-1911>.

дневника му разбираме за неговото пътуване до Кърконошите, но чак половин година по-късно: от 20 до 25 август (п. там: 31–32). Това обстоятелство е едно от многото свидетелства за отношението му към художествения свят като първоизвор на живота: Маха не се вдъхновява за своите сюжети от реалния живот, а обратно – изживява в реален план това, което най-напред се ражда в неговите трескави сънища и болезнено въображение.

Друга част от разказа откриваме отново в неговия дневник (п. там: 29–30) като самостоятелен текст със заглавие «Поклонник» («Poutník»). Тук е мястото, където бихме искали да отбележим, че на български тази дума не носи непременно значението на „пътувам“, което е особено важно за правилното разбиране на художествения замисъл (за разлика от „поклонение“), поради което в превода на разказа наред с „поклонник“ се появява и думата „странник“, тъй като в нея се проектират същностни за персонажа характеристики: той е пътник, но неговият път е по-скоро имагинерен и в мъчителните странствания на духа той не е единствено свидетел, но и сам изживява мистични превъплъщения, за да постигне накрая покой във внезапно състареното си и привидно мъртво тяло.

Чрез въвеждане на няколко идентификационни назовавания на персонажа българският превод прави опит да очертае определен персонажен тип, характерен за цялостното творчество на Маха. Читателите ще забележат и странната пунктуация, която при това не съответства не само на нашата, но и на чешката книжовна норма от времето на Маха. Тя обаче има важна семантична функция, на която особено внимание обръща Ян Мукаржовски. Факт е, че дори съвременните издания на Маха я запазват.

Изборът на следващите два текста, с които отбелязваме големия юбилей, очевидно не е случаен. „Призраците“ на Маха не само обитават неговата поетична вселена, но се явяват многоизмерим символен знак на неговия свят.

Жоржета Чолакова